

„Past and Present”
(1960 április—1960 november)

A Past and Present c., félévenként megjelenő angol történeti szemle 1952-ben indult. A szerkesztésben mások mellett megfelelő helyet kapott Anglia két marxista történésze, *Christopher Hill* és *E. J. Hobsbawm* (az utóbbi mint a szerkesztő bizottság alelnöke), a régészet, ókori és középkori történelem szakértői, valamint az agrár- és társadalomtörténet egy-egy szakértője. A tanácsadók közt szerepel — több amerikai, francia, nyugat-német, japán és más professzorok mellett — *J. V. Polišenský* prágai tudós is.

A Past and Present 1960. évi tudományos anyaga és szerkesztőségi megjegyzése egyaránt bizonyítja, hogy a folyóirat szerkesztésénél tudatos elvként érvényesül a történettudomány szélesebb kitekintésű, szintetikusabb, problémafelvető művelése, a hazai és külföldi kutatások és eredmények kritikusabb kezelése, a vitacikkek előtérbehelyezése, a mélyebb és részletesebb, széleskörű tudásanyagra támaszkodó könyvismertetés.

A folyóirat novemberi számában a szerkesztőség rövid hírt ad arról, hogy a Brit Akadémia 100—100 fontos alapítványt tett a Past and Present példányszámának növelésére. Ezt a szerkesztőség örömmel köszöni meg, mert bár a lapnak komoly sikerei vannak, nem mindig éri el azt az olvasóközöniséget, amelynek érdeklődésére számít. A cél továbbra is az marad, amit 1952-ben megállapítottak: „A múlt szakaszainak olyan tudományos vizsgálata, amely kitartó figyelemmel van az általános történeti fejlődésre; amely tudományos és könnyen olvasható, érthető és élvezhető a szakértők és laikusok számára egyaránt; amely nem köti le magát egy korszak, ország vagy nézőpont mellett, miáltal szélesebb történeti módszerre és álláspontra helyezkedhet.” A szerkesztőség megállapítása szerint a történelem felfedése és megírása lényegében csak együttműködéssel lehetséges. Eddig ezt az elgondolást úgy igyekeztek valóra váltani, hogy sok kéz által írt mammutmunkákat szorgalmaztak, vagy bizonyos kutatócsoportokat egy probléma felé irányítottak. Nem sok figyelmet szenteltek azonban a közös viták szervezésére vagy vitaulések kritikájára, illetve ismertetésére. Ezért a Past and Present szerkesztősége nagyobb figyelmet szentel évi konferenciái ismertetésének, a nemzetközi történészkongresszusok eseményeinek és nagyobb vitaulések leírásának. Az ilyen jellegű ismertetések valamint tanulmányok beküldésére minden ország történetését felhívja a lap.

Rövid tájékoztatót nyújt évi konferenciájáról az áprilisi szám. Ezt a konferenciát 1960 júliusában tartotta a Past and Present Society „Városok, udvarok és művészek” címmel, amelynek az volt a közvetlen célja, hogy a művészettörténet, a politikai, társadalmi és gazdaságtörténet kutatóit közelebb hozza egymáshoz és alkalmat nyújtson számukra a közös vagy eltérő tapasztalatok kicserélésére. A közvetlen tudományos célkitűzés pedig az volt, hogy közös vizsgálat alá vegyék, mennyiben befolyásolta a művészet fejlődését a patronálók helyzete, az észak- és középpolaszországi, valamint a hollandiai városoktól a brüsszeli, párizsi és madridi központositott udvarokig. Az előadások pontos címeit közölve („Városok és művészek a XV. században” és „Városok és művészek a XVI. és XVII. században”) adja tudtul a lap, hogy minden érdeklődő számára személyes meghívókat küldenek.

A novemberi számban rövid, kritikus ismertetést nyújt *Rodney Hilton* és *Christopher Hill* a Stockholmi Történelem-konferenciájáról. A szerzők minden kertetelés nélkül mutatnak rá a Konferencia és Anglia részvételének hibáira. Már Párizsban, 1950-ben megmutatkozott — írják —, hogy a főüléseken komolyabb vitákra, a résztvevők sokasága miatt, nem kerülhetett sor. Rómában 1955-ben és Stockholmban a helyzet azért volt rosszabb, mert nem nyílt lehetőség kisebb csoportok közös téma-területekről szóló megbeszéléseire: a főelőadások mellett a kisebb referátumok is nyilvános üléseken hangzottak el, az egymással ellentétes nézetek nem kerülhettek közvetlen megvitatásra, ezáltal az egyszerűsítés vonalán haladtak, ily módon a résztvevők jóindulat ellenére is, számos különböző felfogású történész elöntelen képet nyert a másik munkájáról. Azt is mondják, hogy mindennek ellenére hasznosak az ilyen nemzetközi konferenciák, mert lehetővé teszik különböző nemzetiségű történészek személyes kapcsolatát. Ez Stockholmban szinte lehetetlen volt, oly sok delegátus vett részt és annyira szétszóródtak a városban. A jövőben a problémák még súlyosbodni fognak, minthogy a résztvevők száma még több lesz. Remélhető azonban, hogy a következő konferencián az arányok jobbak lesznek, az európai és észak-amerikai túlképviseltetés helyett az ázsiai és afrikai történészek is nagyobb számban jelennek majd meg.

A stockholmi konferencia megnyitásán a főtítkárr, Höjer professzor utalt arra, hogy eljött a decentralizálás ideje. Ezt az ismertetőik igen szükségesnek találják, s meg-

valósításukra javaslatokat is tesznek. A folyóirat további megjegyzései a brit delegációra vonatkoznak, amely tulajdonképpen „egyáltalán nem delegáció”. Soha nem jelentek úgy meg a konferencián, mint delegáció, és a résztvevők többsége nem is tudta előre, ki lesz delegátus-társa, s közülük ki tart majd beszámolót. A vitákhoz alig járult hozzá a brit történész.

Egy nagyon szomorú műfajban, a nekrológban is különbet ad a Past and Present a megszokottnál. Általában csak a lap munkájában irányítóan résztvett történészekről szokott megemlékezni, de néhány esetben kivételt tesz, amikor olyan történész eltávozását adja tudtul, „aki a lap által legjobban tisztelt tudományosságot képviselte”. 1960-ban három kiváló történészről emlékezett meg a folyóirat. *R. C. Cobb* méltatta a 85 éves korában elhunyt nagy francia tudóst, *G. Lefèbvre*-t, s ez a méltatás beillik egy kitűnő historiográfiai, módszertani tanulmánynak. Cobb cikkéből nemcsak a történész Lefèbvre ismerjük meg, hanem a puritán francia hazafit s a kissé sívár magánéletű embert is. *H. R. Trevor-Roper* emlékezett meg *F. Chabod*-ról és *J. Elliott* a spanyol *V. Vives*-ről. E két kiváló történész munkásságát Magyarországon nem ismerik, életművüket az angol ismertetőik olyannak értékelik, amely iskolát teremtett mind az olasz, mind a spanyol történetírásban.

Két igen fontos vitáról ad részletes ismertetést a lap áprilisi és novemberi száma. Az 1959. évi egynapos Past and Present konferencia anyagát és a lényegesebb hozzászólásokat *P. A.* foglalja össze (1960 ápr.). A konferencia az ipari forradalom eredetét igyekezett tisztázni, a kitűnő *E. J. Hobsbawm* elnökletével. Az egyik vitáuléd *C. Coleman* referátuma nyitotta meg „A forradalom eredetének néhány kárkérdése” címmel, a másikat *E. A. Wrigley* referátuma „Miért zajlott le először Britanniában a forradalom és miért nem a kontinensen” cím alatt. Mindkét ülésen mintegy 35 történész, gazdaságtörténész és demográfus vett részt, számos angliai egyetemről.

Az elnök a vita alapjául, illetőleg a forradalom, mint társadalmi jelenség megértéséhez három alapvető kérdés megvizsgálását javasolta: a középosztály kialakulását, az ipari társadalom elfogadását a köznép részéről, a társadalmi és politikai intézmények alkalmazkodását a gazdasági fejlődéshez. Ezek után röviden ismertette azokat a felfogásokat és módszereket, amelyek révén a történészek az ipari forradalmat megközelítették.

Coleman referátumában utalt arra, hogy a klasszikus munkák periodizációja az ipari forradalom kezdetekre vonatkozóan elévült. Azt javasolta, hogy állapotjanak meg a késő XVII. századi „forradalomban”, amelyben legalább öt jelentős szimptóma mutat az iparosodás irányába. Ezt az időszakot ugyanakkor a hanyatló árak és emelkedő termelés jellemezte: szokatlan jelenség az ipari forradalmat megelőző szakaszokban. Miért kellett még egy jó félévszázadnak eltelnie és mi okozta a korai XVIII. századi stagnálást — vetette fel *Coleman*. És mi okozta a lakosság-szaporulat megállását 1690 után a XVIII. század közepéig? A hozzászólásokból a következő problémakörök bontakoztak elő: Kialakulhatt-e ipari forradalom lényeges lakosságnövekedés nélkül, és mi okozta a lakosság hirtelen megnövekedését, mennyiben kapcsolódik ez a tény a piackérdéshez? Hogyan alakultak a tőke-viszonyok és hogyan növekedett azoknak a száma, akik vásárlóerővel rendelkeztek? A vitáuléd résztvevői megegyeztek abban, hogy a népességszaporulatot önmagában döntő tényezőnek nem lehet elfogadni, bár gazdasági hatása lényeges; az Anglia számára kínáló piaclehetőségek számbavétele is igen fontos, ennek vizsgálata azonban lehetetlen az európai kereskedelem áttekintése nélkül. A második referátum, *E. A. Wrigley*-é, az ipari forradalmat mint technológiai jelenséget tárgyalta. Kiindulópontul az iparnak a nyersanyaggal való ellátásában bekövetkezett változást vizsgálta. Abban az időpontban, amikor az ipar nyersanyagát már főképpen ásványi termékek szolgáltatják és nem állati vagy növényi eredetű nyersanyagok, mint például a fa vagy gyapjú, olyan nagyarányú fejlődése megy végbe, amely megváltoztatja az egész ipari termelés struktúráját. Minthogy Angliában ez az átváltás sokkal korábban ment végbe, mint a kontinensen, részben magyarázza, hogy miért Angliában és miért az adott évtizedekben zajlott le először az ipari forradalom. *Wrigley* végigvezette a vas győzedelmes bahatolását az iparba, a közlekedés fejlődését és a gőzgépek szerepét, — ebben sok újat nem nyújtott. A referátuma körül kialakult vita a már felvetett kérdésekhez kanyarodott vissza: a tőke és a kereslet kialakulásának kérdéseire. Az egyik manchesteri kutató érdekes szempontot vetett fel a sajátos angol társadalmi-gazdasági kérdések vizsgálatához: az angol bányászat fellendülése az angol földbirtokosokat, mint bányatulajdonosokat nagymértékben érdekelttette a termelésben, s ez háttérbe szorította feudális kötöttségeik érvényesülését. Egy másik történész vitatta azt a hagyományos nézetet, hogy a textilipar olyan nagy szerepet játszott az ipari forradalomban — legalábbis úgy vélte, a múltban eltúlozták ezt a szerepet. Legújabb kutatások szerint például a gyapot tőkésítése teljesen helyi forrásokból eredt, és még 1840-ig is kisebb

arányú iparág maradt. Az elnök összefoglalása szerint a konferencia számos kérdést hagyott lezáratlanul. A legtöbb, amit elért: a jelenlevők megegyeztek abban, hogy az ipari forradalom nem játszódhatott le ez időben másutt, mint Angliában. Általában elfogadták annak a történésznek az álláspontját (*K. Berrill*, Cambridge), aki hangsúlyozta, hogy az ipari forradalom megfelelő analizisének figyelembe kell vennie az egész európai gazdasági élet kölcsönhatásait, amelyen belül egy nemzet gazdasági élete vitte a főszerepet. Nem történt lényeges előrehaladás a tokeképződés kérdésében és abban a kérdésben sem, hogy a forradalom miért Angliában zajlott le először.

Az ipari forradalom az egyik nagy kérdéskör, amely az angol történészek jelentős részét már jónéhány éve foglalkoztatja. Ilyen visszatérő és sok történészt foglalkoztató másik időszak az angol forradalom, „A XVII. század általános válsága”. E címen a neves marxista *H. R. Trevor-Roper* professzor írt nagy visszhangot kiváltó tanulmányt, amelyet a *Past and Present* 1959 novemberi száma közölt. A tanulmányra számos válasz érkezett, amelyekre Trevor-Roper viszontválaszolt. Ezt a polémiát közli teljes egészében a lap 1960 novemberi száma. A hazai (angliai) kutatókon túl sorbonnei és washingtoni történész is hozzászólt a kérdéshez. A hozzászólók többsége megerősítette Trevor-Roper eredeti tétele helyességében, miszerint a XVII. századi általános válságot több nyugat-európai monarchia strukturális válsága egyik legerősebb szimptomájaként értékelte. Ebben a véleményében megerősítette — illetve véleménye kialakulását lehetővé tette *R. Mousnier*, *F. Chabod* és *V. Vives* munkássága.

XVII. századi témával foglalkozik *C. B. Macpherson* torontoi kutató tanulmánya is (*Harrington's „Opportunity State”*, 1960 ápr.): Harrington-nal, a változó angol társadalom ideológusával, szélesebb, érdekesebb alapot adva írásának azáltal, hogy felveti a gentry társadalmi helyzetét s helyzetének tükröződését Harrington műveiben. A XVII. század elejére vonatkozó két újabb történeti munkát ismertett *Ch. Hill* a lap novemberi számában, kiemelve a forradalmi és udvari párt parlamenti tevékenysége részletes leírásának hasznosságát. Metodikai tanácsot is nyújt a statisztikai módszer alkalmazóinak: ez nem lehet öncélú, csak alávetett jelentőségű. A történész képzeletét ellenőrizheti és fékentarthatja, de nem helyettesítheti.

Megemlíjtük még a teljesség kedvéért *M. E. Aston* szép tanulmányát a lollardizmusról (*Lollardy and Sedition 1381 — 1431*, 1960 ápr.), amelyben számos gondolatot vet fel a mozgalom társadalmi, forradalmi oldaláról; a francia forradalom kutatói figyelmét felhívjuk *R. B. Rose* írására, amely új adalékokat nyújt a francia forradalom angliai hatásáról (*The Priestly Riots of 1791*, 1960 nov.). „A Robin Hood balladák eredete és közönsége” című tanulmány inkább irodalomtörténészeket érdekelhet (*J. C. Holt*: *The Origins and Audience of the Ballads of Robin Hood*, 1960 nov.). *R. Thapar* (aki egyébként most jelentetett meg Angliában nagy sikerrel egy igen szép indiai mesegyűteményt) cikkében India történetéhez nyúlt: Az Ásoka uralom időszakáról ad áttekintést. (Ásoka 36 esztendeig uralkodott. Macedonai Sándor kortársa volt. *Ásoka and Buddhism*, 1960, nov.).